

WIJDINGSREDE

BIJ

DE OPENING DER VRIJE UNIVERSITEIT

OP GEREFORMEERDEN GRONDSLAG,

DOOR

Dr. Ph. J. HOEDEMAEKER,

Hoogleeraar aan genoemde Universiteit.

~~~~~
UITGESPROKEN DEN 19^{den} OCTOBER 1880 IN DE NIEUWE KERK
TE AMSTERDAM.

AMSTERDAM,
HÖVEKER & ZOON.

1880.

---

1 SAM. 13:19—22.

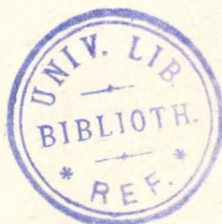
En er werd geen smid gevonden in het gansche land Israels, want de Filistijnen hadden gezegd: Opdat de Hebreëen geen zwaard noch spies maken.

Daarom moest gansch Israel tot de Filistijnen aftrekken, opdat een iegelijk zijn ploegijzer of zijne spade of zijne bijl of zijn houweel scherp liet.

Maar zij hadden tandige vijlen voor hunne houweelen, en voor hunne spaden, en voor de drietandige vorken, en voor de bijlen, en voor het stellen der prikkels.

En het geschiedde ten dage des strijds, dat er geen zwaard noch spies gevonden werd in de hand van het gansche volk dat bij Saul en bij Jonathan was; doch bij Saul en bij Jonathan zijnen zoon werden zij gevonden.

Veertig jaren geleden heeft David Friedrich Strauss eene profetie uitgesproken, eene profetie, die zulk een zonderling contrast vormt met het doel onzer samenkomst, dat wij niet kunnen nalaten haar in herinnering te brengen.

In zijne „Christelijke Geloofsleer“, die op den 2den September 1840 het licht zag, deelde hij als zijn gevoelen mede, dat „Godgeleerde studiën, die vroeger moesten medewerken om bekwame Evangeliedienaars te vormen, thans als een uitgezocht middel waren te beschouwen om iemand voor den dienst der kerk totaal onbruikbaar te maken“. (1)

Op dien grond beweerde hij dan ook, dat „de driest al van den schoenlapper, de lessenaar van den kantoorschrijver en iedere andere plaats, waar men zich slechts voor de wetenschap kon schuilen, als kweekplaats voor den toekomstigen prediker, den voorkeur hadden boven de Universiteit of het Seminarie.“

Vandaar zijne voorspelling dat „mensen met zwakke geestvermogens op godsdienstig, en zij, die zichzelf gevormd hebben, op godgeleerd gebied, de woordvoerders op de vrome gezelschappen, eerlang de geestelijke leidslieden van ons volk zouden worden.“

Dat althans die voorspelling door de uitkomst gelogenstraft werd, behoeft ik u „na veertig jaren“ niet te zeggen.

Het zou niet oorbaar zijn, in dezen kring van het wetenschappelijk gehalte onzer leeraars te spreken. Maar dat er ook na Strauss nog godgeleerden opstonden, die tenminste genoeg wetenschap bezaten, om hem en de school, waartoe hij behoorde, terug te dringen op meer dan één terrein, dat men reeds waande veroverd te hebben, het zal u uit het eerste boek het beste over de Inleiding van het Nieuwe Testament of de geschiedenis van het Evangelie duidelijk worden. En dat ook zij, die heden ten dage „den Christus naar de schriften“ belijden, ten deele gaandeweg meer tot de belijdenis der gemeente zijn teruggekeerd, ten deele in de gehoorzalen der Universiteit en in de geschriften van voor- en tegenstanders dier belijdenis, onder den invloed zijn geweest van diezelfde macht, die Strauss zoo noodlottig voor het Christelijk geloof heeft geacht, ook dat zal, dunkt mij, geen tegenspraak lijden.

Aan de geheele beschouwing van Strauss ligt evenwel een opvatting ten grondslag, die hij in een later, zijn laatste geschrift, aldus formuleert: „Niet te tellen is de menigte dergenen, die ten deele het beginnen te gevoelen, ten deele het reeds duidelijk beseffen, dat de kerk hoe langer hoe meer in tegenspraak is gekomen met de wetenschap, met de wereld- en levensbeschouwing, met de maatschappelijke en politieke toestanden van den tegenwoordigen tijd.“ (2)

De kerk, en dus ook hare belijdenis, en dus ook de Heilige Schrift in tegenspraak met de wetenschap!

Bestond de mogelijkheid, dat de waarheid van eene stelling als deze, te eeniger tijd, in het licht zou worden gesteld, onze schole der wetenschap zou reeds in beginsel zijn veroordeeld nog eer zij gesticht was geworden. Aan de ontkenning dier mogelijkheid ontleent zij dus haar recht van bestaan.

Zij doet dit in onderscheiding van iedere andere.

Immers; ofschoon ons geene enkele inrichting van Hooger onderwijs bekend is, waar de wetenschap, Godlof! niet door dezen

of genen wordt beoefend, in een geest, die, tegenover een man als Strauss het bewijs levert, dat zij niet noodwendig met „het christelijk geloof“ in tegenspraak is, de Christelijke, de Gereformeerde Universiteit aanvaardt, als zoodanig het beginsel, dat de wetenschap zelve, in haren ruimsten omvang, het karakter moet dragen, dat in haar naam is belichaamd.

Het is mogelijk af te wijken van het beginsel der Heilige Schrift, waarop wij onze school willen stichten, al is men nog niet bereid Strauss op den weg, dien hij bewandelt, ten einde toe te volgen.

Erkent men de wetenschap als eene zelfstandige macht, die in onzen tijd mondig verklaard, van de voogdijschap des geloofs geheel is ontslagen; komt men er toe, om door vrees verleid, met deze macht vrede te sluiten, — een vrede, door afstand van grondgebied gekocht — een vrede, waarbij men, ja, he recht bedingt, om zijne Theologie eene „wetenschappelijke“ te noemen, maar ten koste van haar onafhankelijkheid, dan verlaagt men haar, neen, men pleegt verraad aan de koninklijke macht van Jezus Christus, voor wien, voor wiens woord, ook die wetenschap moet bukken.

Ik heb hier geenszins op een denkbeeldigen toestand het oog.

Reeds in 1829 schreef Schleiermacher, die terecht de vader der wetenschappelijke Theologie van den nieuweren tijd wordt genoemd, aan Lücke, „dat het geraden was“, wat hij „de buitenwerken van het Christelijk geloof“ noemde, „aan de wetenschap af te staan.“

„Veel toch, wat men gewoon was tot het wèzen van het Christendom te betrekken, was ten eenenmale onhoudbaar geworden. Indien men niet leeren kon zich, zoo goed of kwaad mogelijk, zonder deze bijzaken te behelpen, dan liep men groot gevaar door de wetenschap belegerd, omsingeld, uitgehongerd te worden. (3)

De inrichting, waarvan morgen de grondslag wordt gelegd,

slaat de voorwaarden af, waarop het bondgenootschap tus-
schen de wetenschap en de nieuwere Theologie tot stand
is gekomen.

→ Zij is geboren uit de behoefte aan voorgangers, die geleerd
hebben de belijdenis der kerk niet te bestrijden, niet te onder-
mijnen, niet te verwateren; maar niet minder uit de overtuiging,
dat Jezus Christus Koning ook op het gebied van
de wetenschap is.

X Alleen daarom is het haar geen waagstuk, maar eene heilige
roeping, geen kweekschool op te richten, maar een Uni-
versiteit.

Eene universiteit, d.i. eene inrichting, die niet alleen de
gelegenheid opent, de wetenschappen ieder op zich zelve te
beoefenen, ze niet alleen te zamen brengt of groepeerst maar
ook door een gemeenschappelijken band vereenigt en in de
juiste verhouding tot elkander en tot het middenpunt plaatst.

Met zulk een stichting heeft zij het doel de natie te redden van
de machten des verderfs, die achter de beschaving, de welvaart,
de wetenschap van onzen tijd in hinderlaag liggen, om Jezus
Christus zijn eer en ons volk zijn karakter en zijn toekomst
te ontrooven.

Hetzelfde beginsel, dat in de Vrije Universiteit wordt belig-
chaamd, heeft de dichter uitgesproken in het bezielde woord:

„Brengt aan dien Koning op uw knieën,
O koningen! uw heerlijkheid!
Zij voor zijn voetbank, o Geniën!
Uw schatting needrig neergeleid!
Gij wetenschappen en gij kunsten!
Gij krachten, machten, gaven, gunsten,
Door d' adem Gods in ons verwekt!
Weg met den dienst der heiligschennis;
Gij hoort den Goël toe, wiens kennis
Eerlang het aardrijk overdekt!”

Het Koningschap van Christus.

Laat ons die gedachte vasthouden, M. H.!

Hierover toch loopt de strijd in het geding tusschen ons en de Moderne Wetenschap. X

Met die gedachte tot uitgangspunt, valt het ons niet moeilijk in de geschiedenis van Israel een beeld te vinden voor de verhouding tusschen het geloof en de wetenschap, een beeld ook voor hetgeen wij staan te verrichten.

Indien gij in het 1ste boek van Samuel het hoofdstuk na-leest, waaruit wij onzen tekst hebben gekozen, dan zult gij bevinden, dat de vredebreuk met de Philistijnen door Israel evenmin werd gewenscht als verwacht, dat zij ook niet het gevolg van afspraak of overleg tusschen Saul en Jonathan is geweest, maar dat een schijnbaar onberaden stap van laatstgenoemde, het slaan van de bezetting te Geba, daartoe aanleiding gaf. (4)

Was zij wel noodig; is zij wel tijdig geweest?

Noodig, niet in het belang der welvaart. Wij lezen niet, dat „Israel verarmd en verdrukt werd.“ Integendeel, niet vele jaren vroeger had Simson tevergeefs beproefd het volk uit zijne rust wakker te schudden. Met de vraag: „Weet gij niet dat de Philistijnen over ons heerschen?“ hadden zij zich weder bij het bestaande nedergelegd.

Noodig; niet voor hunne burgerlijke vrijheid? Samuel reisde van het eene einde des lands naar het andere, om recht te spreken. Saul werd als koning gekozen. Jabesh in Gilead was ontzet, naar het schijnt, zonder verzet van de zijde der Philistijnen.

Hier en daar lag eene bezetting, ja, maar de gelederen van den vreemdeling stonden ook voor Israel open (5).

Noodig; niet in het belang van den godsdienst. Het priesterschap was niet afgeschaft. De tabernakel stond te Silo; zoowel dáar als op de hoogten werden voortdurend offers gebracht. Toen de ark uit der Philistijnen land terugkwam, was

daarmede Israels recht op een eigen, een Nationale Godheid erkend.

Niet noodig, ook in de schatting van het volk, dat zich wellicht eene schrift- en levensbeschouwing had weten te vormen, die hem vergunde in vrede met den vijand te leven. Misschien gold het zelfs voor hoog geestelijk, het gezag in krijgsgzaken aan de Philistijnen over te laten.

Niet noodig, en al was het alleen dáarom niet tijdig.

Saul, wien het zeker aan moed niet ontbrak, had slechts eene kleine schaar van mannen in zijne nabijheid teruggehouden, nadat de overwinning op Nahas behaald was — een bewijs, dat hij, althans nu, geen voornemen had zich met den vijand te meten.

Niet tijdig. Dit bleek, toen Jonathan zijn slag had geslagen. Saul mocht zeggen: „Laat de Hebreëen het hooren!” het antwoord bestond daarin, dat zij zich in holen en putten verstaken.

Niet tijdig. Het was een onberaden handeling geweest, dat slaan van de bezetting te Geba, die voor het volk noodlottig dreigde te worden en geenszins door een algemeene beweging van dat volk zou worden gesteund . . . . .

Hoe! Israel zou wanen vrij te zijn, — en Jehova was niet vrij, om in zijn land en over zijn volk als Koning te heerschen?

Op den berg Ebal was nog altijd de puinhoop te zien van het gedenkteeken, waarin Josua de wet had gegrift, de wet, die Israel den wil van zijn Koning deed kennen,.... en dat volk zou niet alleen onder de voogdijchap van den vreemdeling staan, maar daarin niet eenmaal de vervulling zien van den vloek, waarmede de ongehoorzaamheid door Mozes was bedreigd toen hij zeide: De vreemdeling, die in uw midden is, zal hoog, hoog boven u klimmen en gij zult laag, laag nederdalen. Hij zal tot een hoofd en gij zult tot een staart zijn. Deut. 28 : 43.

Israel zou kunnen vergeten, dat een betrekkelijk zelfstandig bestaan voor hen niet genoeg was, vergeten, dat het met de heerschappij, ook zijn recht van bestaan heeft verloren; vergeten, dat het oogenblik komende was, waarin Hebreër, Kanaäniet en Philistijn zelfs niet langer afzonderlijke bestanddeelen zouden vormen, in den neutralen staat, die gesticht werd ter plaatse waar het priestervolk woonde, dat alle geslachten des aardrijks ten zegen moest worden?

De vredebreuk zou ontijdig zijn, omdat heel het volk ontwapend en weerloos als het is, zich laat vinden om de bijlen en de houweelen, de prikkelen en de vorken naar de smeden te zenden, die in de bezetting der Philistijnen werkzaam zijn, om voor den rechtmatigen bezitter werktuigen voor den akkerbouw, maar voor den vreemdeling wapentuig tot den strijd te maken.

Ikabod! de eer is uit Israel verdwenen. Dat de ark, de troon Gods, niet in den tabernakel, zijn paleis, terug wordt gebracht, is slechts een zinnebeeld van den toestand, waarin het volk des Heeren verkeert.

Israel is op het diepst vernederd, en in die vernedering wordt Jehova gehoond.

Ook in onze dagen, M. H.! gaat het niet om goed en bloed, ook niet om vrijheid in den gewonen zin van het woord.

Wij zijn vrij, vrij zelfs om eenig gezag toe te kennen aan hem, dien wij als Koning hebben gehuldigd, om de kinderen van ons volk evenals in de dagen van Nahas met meer dan 400000 volks ter hulpe te snellen.

Indien de bezetting van Geba maar niet wordt geslagen! Indien de Philistijnen slechts de leverantie mogen hebben van de werktuigen, die wij voor de praktijk van het leven behoeven. Indien spies en zwaard slechts worden afgeleverd aan hen en aan wie der onzen ook in hunne gelederen dienen!

Maar beseft men dan niet, dat hiermede de eere Gods is gemoeid?

Is het dan ten slotte niet de vraag of Hij door zijn woord in iederen kring, op ieder gebied des levens zal heerschen?

Wie Christus Koning noemt mag niet nalaten, als Jonathan, den vrede te verstoren, die het recht van zijn meester verkort.

Christus laat zich kruisigen. Verbannen, nooit.

Of dit de drijfkracht van het Christelijk beginsel is, vraagt ge?

Indien dit anders ware, het heidensche Rome zou niet reeds ten tijde van Nero zijne beste burgers hebben vervolgd.

De meesteres der wereld wist het wel, dat de belijdenis van den Christus naar de schriften niets minder inhield, dan den eisch, dat zij van de heerschappij der wereld ten bate van den gekruiste afstand zou doen, en zoowel de uitoefening van het gezag, als de bepaling van het recht, zoowel de beschikking over het lot der wijsbegeerte als de bescherming der wetenschap en de aanwending van de kunst aan Hem zou overlaten. (6)

Bedriegen wij ons niet M. H! Persoonlijke, godsdienstige vrijheid is voor den Christen nog niet voldoende.

Daar ligt de geschiedenis van 18 eeuwen.

Dat zij spreke!

Heeft het Christelijk geloof het Heidendom, alleen voor zoover het afgoderij was bestreden? Waarlijk niet. Het heeft de heidensche beginselen op ieder terrein, in de gezelschapskamer, op de markt, in de raadzaal, in de school, zoowel als in den tempel vervolgd en uit hun laatsten schuilhoek verdreven. (7)

In de gravure, die ons eene voorstelling geeft van het Coliseum, waar de menigte voor het laatst was saamgevoeld, om zich aan het wreede spel der kampvechters te vergapen, wordt ons een dienaar van Christus voor oogen gesteld, die zich op deze plaats, waar het heidendom stand hield, toen het bijna overal was verdreven, liet vinden, om in naam des Konings aan de ingewortelde gewoonte, die in strijd was met den geest van het Evangelie, een einde te maken.

Gij ziet daar een monnik, het toonbeeld van ernst en van

teederheid, die zich tusschen de zwaarden der gladiatoren heeft geworpen.

De hand, die naar boven wijst, zegt u, op wiens gezag hij daar staat.

De geschiedenis leert u, welke gevolgen deze kloeke daad heeft gehad.

En in de legende van de zeven slapers van Ephese, die uit de spelonk, waar zij in een tijd van vervolging tijdelijk eene schuilplaats meenden te vinden, na hun slaap van jaren terugkeerden, om niet alleen andere gebouwen, maar eene nieuwe maatschappij te vinden in de stad, waar weleer het heidendom oppermachtig had geheerscht, wordt ons de indruk weêrgegeven, dien de machtige ommekeer, door het Christendom teweeggebracht, op tijdgenoot en nageslacht heeft gemaakt. (8)

Dat de kerk der eerste eeuwen, des lijdens en strijdens moede, zich helaas, te veel en te vroeg liet tevreden stellen met een anderen naam en een gewijzigden vorm aan het oude heidensche leven gegeven, mag niet op rekening van het Christelijk beginsel worden gesteld. (9)

Het oordeel Gods is over die ontrouw gegaan.

Of zien wij niet in de Hervorming de reactie van het bijbelsche Christendom tegen alles wat in het leven der natie met het Woord onvereinigbaar was, hoe het zich ook met maatschappelijke toestanden mocht hebben saamgestrengeld. M. a. w. tegen hetgeen uit het heidendom in Rome was overgegaan?

De prediking van de rechtvaardigmaking door het geloof was het eenige niet, waardoor de Kerk der Hervorming zich van Rome onderscheidde. Zij heeft de taal zoowel als de leer en het leven aan eene reformatie onderworpen. Zij heeft aan de heerschappij van Aristoteles, in de school der wetenschap een einde gemaakt, een anderen bouwtrant gegeven, en bij monde van haar Calvin en Zwingli en à Lasco, het Woord Gods ook in de vergaderzalen der overheid laten spreken.

En indien gij mij nu vraagt, waar dit beginsel van het Christendom, van de Hervorming het meest tot zijn recht komt; ik antwoord: Niet in de richting, die zich uit de wereld terugtrekt en „voorbereiding als het groote doel van het menschelijk leven“ beschouwt. (10)

Niet in de richting, die in haar ijver voor de zielen der enkelen schijnt te vergeten, dat de herstelling der ordeningen Gods in Kerk en Staat en Maatschappij allereerst ook die enkelen, maar met hen de Kerk en de natie ten goede zou komen.

Niet in de Zusterkerk, die met haar grondbeginsel „de rechtvaardigmaking door het geloof alleen“ niet zoo onmiddellijk in strijd geraakt met de macht, die zich op den bodem van het natuurlijke leven naast en tegenover God heeft gesteld; de Kerk, die niet aarzelde in de Apologie van hare belijdenis het beeld voor de verhouding tusschen de Kerk en den Staat aan de zangkunst te ontleenen. (11)

Alleen dáar, waar het Gereformeerd beginsel tot zijn recht komt, dat ieder en alles, willens of onwillens Gode zijn eere moet geven.

Dáar geene verzekering, „dat men met het hoofd een heiden; met het hart een Christen kan wezen.“

Dáar geen scheiding tusschen geloof en wetenschap, leer en leven, den burger en den geloovige.

Dáar veeleer sprake van „eene Christelijke overheid“ van „de natuur als de bron ook der kennisse Gods“ van „het goddelijk beroep, waarin ieder huisvader geroepen is te arbeiden.“

Op dien grondslag hebben wij onze schole gesticht.

Maar juist daarom moeten wij de wetenschap in haar geheelen omvang voor Jezus Christus opeischen.

Dat heeft Calvijn gedaan, toen hij in 1541 van den raad zijner stad eene inrichting voor hooger onderwijs vroeg, en in 1558 aanbood, om voor dit schijnbaar onbereikbaar doel van huis tot huis gaven te vragen; toen hij in den loop van dat

jaar niet alleen 10024 goudstukken in de handen der overheid neerlegde, maar ook medewerkte, om eene stichting in het leven te roepen die den geschiedschrijver een kreet van verbazing ontlokt:

„Opmerkelijk! Calvijn wenscht leerstoelen voor vakken, die met de theologie niets hebben uit te staan. Hij behartigt de belangen van het recht en de medicijnen. Hier gaat het dus niet meer om de Kerk, maar om het vaderland.“ (12)

Dat wilde Voetius, toen hij op den kansel in de Domkerk te Utrecht uitriep: „Daar geen scholen zijn, of immers geen welgestelde, waaruit het gebreck in kercke en politye niet wel vervult en wert, daer moet het allenthalve qualyck gaen, daer moeten de fundamenten des Lants beven, daer moet eyndelyck de gesonde leere, de cracht der godtsalicheydt, alle goede ordre in Godes kercke beswycken en vervallen. Ende dat wil onsen Christelycken Catechismus seggen, alsse in de verklaringe van het vierde gebodt den schooldienst bij den kerckedienst voecht.“ (13)

Dat leidde de kolonisten in Massachusetts, zeven en twintig jaren na hunne aankomst in de wildernis, in hun wetboek te schrijven: „Aangezien de voorname toeleg van den Satan is, om de kennis der H. Schrift van de menschen te weren, door ze alle andere kennis te onthouden, en opdat de wetenschap niet begraven worde met onze vaderen in Kerk en maatschappij, nemen wij, onder biddend opzien tot God, de volgende besluiten: (14)

Het is niet mogelijk te spreken van de rechten, die het Gereformeerd beginsel laat gelden, zonder te gewagen van de plichten, die het in zich sluit.

De plicht ook ten opzichte van de wetenschap zelve.

Dat is geene wetenschap, die zich de verklaring van het geheel der verschijnselen in de stoffelijke en zedelijke wereld onmogelijk maakt, omdat zij geene plaats heeft voor het geloof (15), omdat zij genoodzaakt is de feiten te ontkennen, die in hare stelsels niet passen, omdat zij niet rekent met God, zooals Hij zich openbaart, met den mensch zooals hij was en is en worden moet, met het einddoel van al het

geschapene, omdat zij den sleutel der kennisse heeft weg-
geworpen, omdat zij Hem niet verheerlijkt, wiens lof de ge-
leerde Kepler aan het slot van een zijner werken in deze
woorden bezong:

„Prijst Hem, gij hemelen! gij zon en maan! gij heir van
planeten! verkondigt Gods eer in een onuitsprekelijke taal!
gij hemelsche harmoniën, en gij, o mensch! die ze verstaat,
vereenig u in een lofgezag des Allerhoogsten. En gij mijne
ziel, prijs hier uwen Schepper! alles bestaat in en door Hem.
Van Hem ontvingen wij onze luttele kennis. Hij weet ook
wat wij niet weten; voor Hem is niets verborgen. Hem dus
zij lof, prijs en eere tot in eeuwigheid.“

„Red haar“ — wij zeggen het Gunning na — o Chris-
telijk geloof, door u te toonen den éenig veiligen en vrucht-
baren bodem van die deugden der vrijheid, der frissche wereld-
omvatting, der kloeke grondigheid van onderzoek — kortom
van al die geestelijke vereischten, in naam van welke de we-
tenschap dezer dagen in haar verwaasdheid meent met u te
moeten breken.“ (16)

De plicht bovenal, om in en door de wetenschap de Kerk
en de maatschappij ter hulpe te komen.

Zooals de school is, wordt het volk.

Wat in de gehoorzaal werd verkondigd, komt straks op de
markt des levens. (17)

Door „de reformatie der scholen, studiën, konsten en we-
tenschappen, insonderheyt door de geleertheit der taelen, his-
torien en beyde dat is, zoo Grieksche als Latijnsche Antiqui-
teiten,“ zegt Voetius, „is de wech gebaent tot de reformatie
van den vervallen Godts-dienst“ (18).

Wij voegen er bij: De school is de voedstervrouw ook van
ongeloof en Revolutie geworden.

Wilt gij weten in welken geest en tot wat einde de natuur-
wetenschap is beoefend; vraag het de moderne theologie, die
uwe Kerk tot op hare gronden heeft doen schudden.

Vraagt gij wanneer het Deïsme, Rationalisme, Materialisme, Socialisme van den nieuweren tijd zijn geboren; ik verwijs u naar de ure, waarin Kant en Hegel, Fichte en Feuerbach in den engen kring van kweekelingen of geleerden kwamen uit te spreken wat in het afgelegen studeervertrek uitgedacht en uitgewerkt was geworden.

Wat op de urn te lezen staat, die de asch van Voltaire bevat: „Zijn hart is hier besloten, zijn geest vindt gij overal weder,“ het geldt ook in hunne mate van Opzoomer, aan wien gij uwe jongelingen ter opleiding hebt toevertrouwd, van Scholten, aan wiens voeten zoo velen uwer predikanten hebben gezeten.

Gave God! dat ik u en heel ons Christenvolk kon overtuigen, dat het niet genoeg is een enkel maal onze getalssterkte tegenover Nahas te monstereu, maar dat de bezetting te Geba moet worden geslagen.

De wetenschap voor Christus!

Dat is dus de eisch, die vanzelf tevens een wapenkreet wordt.

Maar op den wapenkreet moet de wapening volgen; en de wapenen zijn ze niet grootendeels in de hand van den vijand?

De macht van het woord, dat zijne tienduizenden heeft verslagen;

van het lied, waaraan de geschiedenis van iedere groote volksbeweging hare hulde brengt;

van het penseel, die met de beeldende kunst, naar de uitspraak van ongeloovigen als Strauss bestemd is, de plaats van den godsdienst te vervangen;

van de pers, de koningin der wereld, die de massa niet alleen bearbeidt en voorlicht, maar voor duizenden denkt. Van de wetenschap, die door haar votum aan alle tegenspraak een einde doet komen en niet alleen meê spreekt in alle kwestieën van welken aard zij ook zijn mogen, maar ze als hoogste rechter beslecht;

van de wetgeving, die niet alleen over onze beurs, maar ook over ons lichaam, onzen zondag, ons kind en naarmate zij zich met minder terughouding in dienst van het ongeloof komt te stellen, ook over ons geweten beschikt;

van de openbare meening, die, in zekeren zin, nog boven de wetgeving staat en zich meer en meer tegen den Christen en het christendom keert.

Deze machten staan zij niet geheel, of bijna geheel ter beschikking van hen, die wij, om Christuswil, onze tegenstanders achten?

Het is maar al te waar. En tóch mogen wij niet nalaten den eisch te stellen en ook als leus te doen hooren.

Al waren wij zelfs geheel ongewapend als Simson, toen de jonge leeuw in de wijngaarden van Thimnath hem tegenbrulde; al moesten wij met vijf gladde steenen uit de beek Sorek den uitgelezen kampvechter in vollen wapendosch te lijf, wij zouden geen recht hebben en geen reden, ons aan den strijd te onttrekken, den strijd ter zelfverdediging, den strijd voor de eere Gods, wiens naam gehoond is geworden.

Als de nood tot handelen dringt, en de plicht gebiedt, dan is er een einde aan alle redeneering, alle kansberekening, alle wikken en wegen zelfs van eigen kracht.

En toch wenschen wij niet te vergeten, dat die wapenen, die de wereld met zooveel gevolg weet aan te wenden, door ons niet mogen worden versmaad of veronachtzaamd. Als het God, in zijne wijsheid behaagt, „de dingen, die niet zijn, te gebruiken, om te niet te doen de dingen, die zijn“, als de Geest des Heeren, in een op zichzelfstaand geval, „vaardig wordt over Simson“ omdat hij een teeken des Allerhoogsten is, voor de lieden van zijn geslacht, dan mogen wij dit niet tot richtsnoer van onze daden stellen. David is ook niet ongewapend ten strijde getrokken, maar met een wapen, dat hij wist te hanteeren, en Goliaths zwaard is later in het bezit van den overwinnaar geweest. Het zwaard van Lamech is noodig om

de oorlogen des Heeren te voeren. De kunst van Bezaliël en Aholiab is onmisbaar, als zij door den Geest en in den dienst Gods wordt gewijd. De geleerdheid van Paulus is hem in Griekenland uitnemend te stade gekomen. Wat de eerste Christenkerk — dat zagen wij reeds — op het heidendom heeft veroverd, dat gebruikte zij om alles in nog ruimeren zin aan haar hoofd te onderwerpen. De kunsten en wetenschappen allen zijn wapenen, waarin wij ons kunnen verblijden, of die wij hebben te vreezen, al naar de wijze waarop, of het doel waarmede ze in handen worden genomen.

Dit éene sta slechts vast. Wij hebben den strijd niet te verdagen, totdat wij, in onze schatting, voldoende toegelust zijn.

Als er nog een enkel zwaard, een enkele spies onder ons wordt gevonden, dat zal ons ten goede gedijen, . . . en voorts trekken wij op, desnoods met stompe bijlen en roestige houweelen en prikkelen, die o, zoo noodig hadden door de smeden rechtgebogen, scherp gemaakt en vaster ingeslagen te worden.

Dat geldt voor den eersten aanval.

Zoo mag het niet blijven.

De wapensmid mag in Israel geenszins ontbreken.

De inrichting, die morgen staat geopend te worden, heeft evenwel, heeft juist ten doel, de wapenen te helpen smeden, waarvan wij het gemis zoozeer gevoelen. Mogen wij dan niet met Voetius uitroepen „t en is evenwel geen cleyne hope van verademinge, die ons des Heeren barmherticheit, die geen eynde heeft, nu nieuweleycks laet scheppen“ — nu er „eene heylige courage is“ om . . . „soo loffelycken werck aan te vangen, tot opbouwing van den Tabernakel, tot onderschoringe van de Republycke, tot bescherminge van het lant. Wij dorven ons selven ende u allen moet geven, dat met des Heeren seggen, soo men soo voort gaet, alle staeten ende conditien van menschen hier door verbeterd, ende alsoo het gemeyn

geholpen sal zijn, als er wijse ende religieuse rechtsgeleerden, kloecke ende conscientieuse medecijnen, geleerde ende godvruchtige filosofhen, vele heylige Nazireen, machtighen in den woorde ende yverich-discrete theologanten van tijt tot tijt te voorschijn comen. Dan sal de Heere zijne heerd ende vuyr noch by ons houden, dan sal hy ons den moetwil onser vijanden of ons eyghen selfs verwarringen niet overgeven" (18).

En mogen wij ook dit, uit dezelfde reden hier niet bijvoegen: „Dat moghen wij houden eene deure van hope te zijn, datter wat goets in Godes vaderlijcke herte voor ons mochte zijn, voor onse naecomelingen, voor ons vaderlant en de kerke: dat wy eenichsins conden zeggen 't ghene de moeder Simsons seyde: Hadde de Heere in den sinne ons te dooden, Hy en soude ons alle dese dinghen niet getoont hebben." (19)

Eene deur der hope?

Niets meer, ook niets minder. Der hope! ook voor de theologie, die zoo onatscheidelijk met de Kerk is verbonden, dat beiden éene geschiedenis hebben, dat zij tezamen leven en sterven; dat waar het leven der theologie wordt bedreigd, de Kerk niet langer veilig is, en waar de Kerk krank is en kwijnt, de theologie niet kan bloeien.

En waarom een deure der hope? Omdat het niet langer noodig zal wezen uwe jongelingen te zenden, waar zij genoodzaakt zullen zijn in een dampkring te ademen, die in eene mate met antichristelijke elementen is bezwangerd, dat men al zeer weinig aanleg of voorgeschiedtheid moet hebben voor de geestelijke kwalen, die, helaas, in Nederland epidemisch zijn geworden, om daardoor niet te worden aangetast met eene hevigheid, die al brengen wij door Gods genade het leven er af, onze gezondheid knakt, dikwerf voor goed ondermijnt?

Ook dat.

Wij mogen ook heden nog in herinnering brengen wat de Hervormde gemeente in Nederland in 1848 werd toegeroe-

pen door de zeven Haagsche Heeren, die reeds bijna allen ter ruste zijn gelegd, en waaruit een enkele, de grijze en waardige Elout gereed staat, om morgen uit naam van de stichters onzer inrichting een woord van waardeering voor ons streven te spreken, een woord, waarvan het ons zoo innig verheugt, dat juist hij het spreekt, al ware het slechts ter wille van de geschiedenis, al ware het slechts om het onmiskenbaar verband in het licht te stellen, dat tusschen de daad van heden en het protest van voor veertig jaren bestaat.

„Wij brengen niet te berde,“ zoo immers spraken die mannen, — Capadose, Elout, Gevers, Groen, Singendonck, Van Hogendorp en Van der Kemp — „wat de vatbaarheid van den ongeleerde te boven zou gaan. Geen diep inzicht of uitgestrekte kennis, maar de in een iegelijk, voor de behoefte des dagelijken levens, vereischte mate van gezond verstand, eerlijkheid en goede trouw is er noodig om te weten dat, ten einde leeraar eener Kerk te worden, men niet door vijanden van haar geloof opgevoed wordt. Ouders of betrekkingen! gij moogt geen jongeling ter theologische vorming brengen of laten, waar hij aan een invloed, dien ge strijdig met de leer der Kerk en met de leer der zaligheid acht, overgeleverd is.“ (20)

Het is thans een feit, dat die ouders en betrekkingen zullen hebben te kiezen tusschen de voordeelen aan de bestaande Universiteiten verbonden en het geestelijk belang, dat bij het deel der gemeente, dat onze pogingen steunt, zoo zwaar heeft gewogen, dat zij al dat andere schade kwam te achten.

Derhalve ook dát, maar dát niet alleen leidde ons, de nieuwe stichting, een „deure der hope“ te noemen.

Immers; wij kunnen, tot den laatsten man toe, de overtuiging van onzen Bilderdijk deelen:

„Neen, 't is geen wijsheid, wat deez wereld wijsheid noemt;

„Geen wijsheid als eene eeuw van zelfverblindung roemt,

„Die steeds naar neeffen grijpt in 't aardse golfgewiegel,
 „En 't wezen glippen laat, voor 't schijnbeeld in den spiegel,
 „Neen, wijsheid is uit God, daalt uit zijn volheid neêr,
 „En stijgt te Hemelwaart tot haren oorsprong weêr.”

Wij kunnen op dien grond gedurig én in de eenzaamheid,
 én in de gehoorzaal de bede herhalen, die deze zelfde
 dichter in een ander lied heeft ontboezemd.

„Geen menschenwijsheid! Neen; maar waarheid uit den Hoogen,
 „Die u verheerlijkt; niet onze eigen trotschheid voedt.
 „Die smeeken we, o mijn God.”

Wij kunnen onze kweekelingen met de armen onzer liefde
 omvatten, ze nu reeds met het geloof, het leven, de ervaring
 der gemeente in aanraking brengen. Wij kunnen ze zooveel mo-
 gelijk verplaatsen, dáar waar de frissche berglucht van Gods
 eeuwige waarheid met volle teugen kan worden ingeademd.
 Maar de vrijheid, de wetenschap, de invloed van al de meesters
 van den ouden en nieuwen tijd buitensluiten, dat kunnen
 en willen, de dwaling en de zonde keeren, dat kunnen wij niet.

Neen, als wij van eene deure der hope gewagen, wij hebben
 vooral dit feit op het oog: dat de belijdenis, waarbij onze vaders
 leefden en stierven; dat de waarheid, die nog de kracht en
 den troost van al het volk des Heeren uitmaakt, met bewust-
 heid aan deze stichting ten grondslag zal worden gelegd.

Het is mij een behoefte, eer ik voortga, een woord van liefde
 en waardeering te spreken voor de mannen, aan wien zooveel als
 er onder ons „den gantschen raad Gods tot behoudenis van
 zondaren” verkondigen, veel, zeer veel hebben te danken, wat
 zeg ik? aan wien de kerke Gods in Nederland het dank wijt,
 dat er naar 's Heeren barmhartigheid en trouw nog van eene
 „Christelijke theologie” ten onzent mag worden gesproken.

Zij zijn uit dat ontwakend leven geboren, dat ook het eigen
 leven van onze Kerk, ofschoon het overlang reeds verstorven

scheen, heeft gewekt; zij zijn door de kracht der waarheid meer en meer losgemaakt van hetgeen veertig en tweemaal veertig jaren geleden voor rechtzinnigheid kon doorgaan, en in overeenstemming gebracht met hetgeen over onze grenzen de wetenschappelijke uitdrukking van de Christelijke belijdenis was; zij hebben „het hoofdwezen en den hoofdzaak der leer“ — zoo gij wilt — gehandhaafd. Wij hebben met die uitdrukking volkomen vrede, indien gij daarmede bedoelt, dat zij niets prijsgaven, van hetgeen in den strijd van het oogenblik als hoofdzaak moest worden beschouwd.

Zouden wij de genade, de gave Gods, in deze getuigen der waarheid willen miskennen, en ons door eenige waarheid, die in Gods Woord, in onze belijdenis in den gedachtengang onzer vaderen wordt gevonden in die mate van hen laten scheiden, dat wij eene kloof konden zien ook tusschen het heden en het onmiddellijk verleden der Kerk?

Niet alzoo. De bedeeeling Gods is in verschillende tijden verschillend, en de wijsheid Gods is ook in de overgangen van het eene tijdperk tot het andere zichtbaar.

Maar het zijn niet hunne leeringen, personen, talenten, die wij met de onze vergelijken. De bescheidenheid niet alleen, maar de bewustheid van zwakheid en het besef van onwaardigheid zou ons onmiddellijk tegenover hen het zwijgen opleggen.

Het is de plaats, die zij bekleeden, nu het verraad aan de theologie en de Kerk is gepleegd, om ze van elkander te scheiden, om het beginsel van de moderne wetenschap: de vrijheid, dat is de willekeur, dat is het goedvinden, dat is de toevallige meening aan niets ter wereld, ook aan het Woord Gods niet gebonden, tot haar levensbeginsel te maken, om haar van den laatsten vezel los te scheuren, waardoor zij kon worden geacht nog op den wortel te staan, waaruit zij in vroeger eeuw opwies; ik zeg, het is de plaats, die zij bekleeden aan eene Universiteit, die

zoodanig met de waarheid God heeft gebroken, waartegen het protest der gemeente in deze nieuwe stichting staat belichaamd te worden.

Godsvrucht en talent, vrijheid en wetenschap kunnen niet beletten — ik spreek dit woord met volle bewustheid voor tijdgenoot en nageslacht uit — dat die theologie den dood zou sterven, die zich reeds in haar beginsel vertoont.

Een deure der hope wordt ons geopend door het feit, dat eene Gereformeerde theologie, in de inrichting waarvan slechts de geringe aanvang gezien wordt, als op haar eigen erf kan wonen, en daarbij samenwonen met de wetenschap op grond van déze overeenkomst, dat beiden zich aan eene zelfde macht, de hoogste, de eenige onderwerpen zullen.

De studie der letteren is ons vóór geweest, toen zij zich met weerszin afwendde van de onnatuurlijke, vaak gedachte-looze woordenkramerij, waaraan een vroeger geslacht zich te goed deed. Zij heeft getracht uit den schat onzer classieken het degelijke, gespiegde, massieve, in gedachte en gedachtenvorm, in taal en stijl tot eigen leering en voorbeeld, aan de vergetelheid te ontrukken. Zij heeft, als het ware in navolging van onzen tijd, die het geschrift van den middeleeuwschen monnik op het perkament doet verdwijnen, en wat er van de Heilige Schrift daarop geschreven staat, en uitgewischt was, tevoorschijn weet te brengen, ons de codex rescriptus van het intellectueele leven onzes volks, ons in handen gegeven.

Vraag het Beets en Hasebroek, Alberdingh Thijm, van Vloten, of de letterkunde hierbij schade heeft geleden, of deze teruggang wel achteruitgang mocht heeten. (20)

Als wij denken aan de beteekenis, die Nederland vroeger voor geheel de Kerk, ook in andere landen heeft gehad; aan den toestand van afhankelijkheid, waarin zij thans sedert jaren is komen te staan tot Duitschland en Denemarken, Frankrijk en Zwitserland en tot alle richtingen, die elkander in de Luthersche

of Geunioneerde Kerk om het even, den voorrang betwisten; aan het feit, dat onze theologie als één geheel — van enkele geschriften der onzen gezwegen — dat vooral Kuenen en „de Bijbel voor Jongelieden” bezig is de Kerk in Schotland en Amerika te verwoesten, zoodat in die landen zich de kracht openbaart van hetgeen onder ons schier heeft uitgegist; als wij denken aan

de armoede die onze Academiën verraden aan den kracht, aan veerkracht en invloed, — ik bedoel niet bij de meesters, die ten deele uit het ontwakend leven der opwekking zijn geboren, maar bij de groote meerderheid der leerlingen; — en wie waagt het, dit feit te ontkennen? — Dan mogen wij wel uitroepen, „Ikabod!” want met de heerlijkheid is de afstraling daarvan ook uit de wetenschap der godgeleerheid verdwenen.

En als wij dan weten, dat het leven weêr vruchtbaar wordt, zoo het zijne drijfkracht aan den kiem kan ontleenen; dat eenheid van beginsel en methode voor de helderheid, de kracht en daarom ook voor het wetenschappelijk karakter van onze denkers en godgeleerden onmisbaar mag heeten; als wij ons dan herinneren wat Ullmann over „het wetmatige in het optreden van genieën en talenten” heeft gezegd, dan roemen wij, bij al onze zwakheid, met Voetius daarin, dat ons „een deur der hope” is geopend geworden.

Een deure der hope ook voor de wetenschap in haar geheel!

Wij mogen dit niet verzwijgen, al duldt de plaats, waar wij staan, in dit verband geen breede ontwikkeling van onze gedachten ten dezen.

De vrees en de zorg kon ons beklemmen bij de vraag, die zich aan ons opdringt: „vanwaar de mannen, vanwaar de middelen om letterkunde en natuurkunde, om de geneeskunst en het recht tot onze scholen in te leiden, op eene wijze, die met het karakter dezer wetenschappen niet ten eenenmale in tegenspraak is? (21)

Maar omtrent het beginsel geen vrees en geen zorg.

Ten ware wij het verband tusschen geloof en wetenschap, tusschen de theologie en alle andere kundigheden onjuist hadden voorgesteld — maar dan zouden wij ons geloof aan God, aan zijn woord, aan den oorsprong, het doel en den samenhang aller dingen moeten verliezen — zal ook de bloei van de wetenschappen, die geroepen zijn het leven der natuur te onderzoeken en te verklaren, het noodwendig gevolg moeten zijn van hunne herstelling in de ware verhouding tot God en zijn woord, tot de tweede schepping en de toekomstige heerlijkheid. Dit wordt ons typisch voor oogen gesteld in het Heilige der Heiligen van den tabernakel en den tempel, waar als in de tegenwoordigheid Gods de zinnebeelden van het natuurleven werden aanschouwd in het goud van de wanden gedreven.

En dat ook deze overtuiging meer dan eene bloote voorstelling is, heeft de geschiedenis van onze Academiën in den tijd, toen zij „kweekscholen der ware godzaligheid“ zijn genoemd en geweest, op schitterende wijze bewezen. (22)

Een deure der hope wordt ook onze Kerk in deze stichting ontsloten.

Immers; evenzeer als de Theologie door de krankheid in ons kerkelijk en godsdienstig leven wordt aangetast, evenzeer oefent zij, omgekeerd, een weldadigen invloed uit op beiden, zoodra zij, uit de belijdenis, die toch eigenlijk van het wezen dier Kerk onafscheidelijk is, nieuwe elementen opneemt van leven en kracht.

Wat van een volk geldt, dat het zijn recht van bestaan door het bezit van een eigen nationaliteit moet bewijzen, is ook van toepassing op ons, die in de Kerk als richting naast of tegenover andere richtingen zijn geplaatst.

Het recht der Confessie zal eerst dan kunnen worden gehandhaafd als de kwestie, „Juridisch of Ethisch“ door de macht wordt verdrongen van het leven, dat in de Theologie en in het volk een eigen karakter toont te bezitten en het vermogen om niet slechts na te bootsen en te fatsoeneeren,

maar om te bezielen, maar om te groeien, maar om voort te brengen.

Wat ons krachteloos maakt — ik behoef het u niet te zeggen — is de kloof tusschen het heden en het verleden, tusschen leeraars en gemeente, broeder en broeder, tusschen het uitspreken en de toepassing van onze beginselen op de leer en op de organisatie der Kerk.

En zou ik kunnen vergeten van de klove te spreken, die ook in het Gereformeerde volk zelf, ook reeds een veertigtal jaren bestaat; de klove, bij dat volk, dat in twee Kerken verspreid, zich zoo dikwerf tegenover elkander vindt, zoo vaak tegenover elkander wordt geplaatst?

Neen, het mag niet heeten de leiding Gods te miskennen, wanneer men elkander van weêrszijden niet onmiddellijk toevalt. Van déze zijde kan men in die Kerk de openbaring zien van datzelfde leven, waaruit wij zijn geboren, een der middelen, die God heeft gebezigd en nog gebruikt, om het volk staande te houden in den afval, terug te brengen tot de waarheid.

Van géne zijde kan men erkennen, of hopen, of wenschen dat in deze stichting een deure der hope wordt geopend, ook voor de vereeniging van allen, die de gangen der genade in hun eigen leven hebben nagespeurd, zij het dan langs niet bekende wegen en op een tijd, die nog niet kan worden bepaald, maar zeker zonder verkrachting van eenige waarheid, die wij beiden ieder op zijn standpunt uit volle overtuiging naar de Schriften belijden.

En zullen wij dan ten slotte niet mogen zeggen: „een deure der hope ook voor ons volk?“

Ons volk.

Wat baat het of er in Nederland, als in het Israel ten tijde van Achab, nog meer dan 7000 zijn, die de knie voor den Baäl niet hebben gebogen, indien de tempel van Baäl niet verstoord wordt. Neen, indien de gouden kalveren te Bethel en te Dan niet worden weggenomen. Neen, indien Jeruzalem niet

als het middenpunt der natie, het verbond niet als de grondslag van het volksleven, de ordening Gods niet als band en wet der geheele maatschappij wordt hersteld.

Het is óók Gereformeerd, de individuën niet als eenlingen, maar als deelen van het groote samenhangende, levende geheel van ons volk te beschouwen.

Gereformeerd óók, de bekeering niet van den enkele alleen, maar van de natie te zoeken, de bekeering tot den levenden God, die zich openbaart in het huisgezin, de school, den handel, de raadzaal.

Gereformeerd óók, niet alleen de verderfelijke macht te erkennen, die van den tijdgeest uitgaat, en waaraan in de eerste plaats onze kinderen en allen, die nog niet tot een zelfbewust geloof zijn gekomen, voortdurend onderworpen zijn, maar tevens, geen volledige gezondheid te zoeken bij de deelen van het kranke geheel.

O ja. Er kunnen nog wel geloovige predikanten aan onze Academiën worden gevormd, predikanten ook, die Godlof! in de gemeente ten deele vergeten, wat zij aan de school hebben geleerd. Er kunnen nog wel zielen worden bekeerd onder de prediking en kinderen worden opgevoed onder Christelijke invloeden in het huisgezin en de school.

God is genadig. Zijn rijk zal komen. Zijn woord bestaan!

Maar hebben wij dan vergeten, wat geschreven staat: „Gij zult den Heere uwen God niet verzoeken?“

En zijn wij dan verblind genoeg, dat wij den afvoer van de wateren des ongeloofs willen leiden of keeren, zonder eene poging te wagen, om de bronnen te stoppen, waaruit die wateren vloeien? Zullen wij onze duizenden veil hebben voor de kinderen vooral uit de heffe onzes volks, en de toongevers der maatschappij, de leiders der natie, de mannen, die van den troon der wetenschap ons leven beheerschen, de machten, die beschikken over het geld en den invloed, prijs laten aan den vorst dezer eeuw? Neen, M. H.! dat niet! dat nooit!

Ons arme volk gaat verloren, zullen er bij ons dan geene ingewanden van barmhartigheid zijn? —

Hier staan wij. Wij kunnen niet anders. God de Heere helpe ons!

God zal helpen!

Het gaat om de eere zijns naams!

Er is datgene in de geschiedenis van ons volk, in de vóorgeschiedenis ook van deze stichting, wat ons den moed geeft te vertrouwen, dat er gedachten des vredes „in zijnen onna-speurlijken raad“ zijn, te onswaarts.

En met het oog niet alleen op het beginsel, dat wij hebben ontvouwd, maar niet minder op die leidingen, durven wij besluiten met het slot van de proclamatie, op den 5den Juni 1559 door de Christelijke overheid van de stad Genève uitgevaardigd, en bij gelegenheid van de plechtige opening der universiteit, die bestemd was, haar stempel af te drukken op menige Kerk in Europa, niet het minst op de onze, te midden van eene saamgedrongen menigte in de St. Petruskerk voorgelezen.

„Deze onderneming zal als te gewaagd door velen worden veroordeeld. Maar wie het oog vestigt op de leidingen Gods, en gewoon is zich niet door menschelijke wijsheid, maar door het geloof aan de onmetelijke genade Gods te laten leiden, zal anders oordeelen en veeleer aangegrepen door de gedachte aan de grootte en den zegen van dit werk, van dit begin het beste verwachten.“

Een deure der hope heeft God ons geopend!

Worde die hope tot eer en prijs van Hem, die alleen machtig is te stichten en op te bouwen, nimmer beschaamd!

AANTEEKENINGEN.

---

(1) Dav. Fr. Straus (die christ. Glaubensl. 1840 II bladz. 625.

(2) Het oude en nieuwe geloof. De Erven Loosjes bladz. 11.

(3) Schleiermacher aan Lücke, Studiën u. Kritiken 1829. bladz. 489. „Mir ahndet, das wir werden lernen müssen uns ohne Vieles zu behelfen, was Viele noch gewohnt sind als mit dem Wesen des Christenthums unzertrennlich verbunden zu denken. Ich will gar nicht vom Sechstageswerk reden; aber der Schöpfungsbegriff, wie lange wird er sich noch halten können gegen die Gewalt einer aus wissenschaftlichen Combinationen, denen sich Niemand entziehen kann, gebildeten Weltanschauung?“ „Und unsre neutestamentlichen Wunder — denn von den alttestamentlichen will ich gar nicht erst reden — wie lange wird es noch währen, so fallen sie aufs Neue, aber von würdigeren und weit besser begründeten Voraussetzungen aus als früherhin zu den Zeiten der windigen Encyclopädie. Was soll dann werden, mein lieber Freund? Ich werde diese Zeit nicht mehr erleben, sondern kann mich ruhig schlafen legen. Aber Sie, mein Freund, und Ihre Altersgenossen, was gedenken Sie zu thun? Wollt Ihr Euch dennoch hinter diesen Auszenwerken verschanzen und Euch von der Wissenschaft blokiren lassen? Das Bombardement des Spottes wird Euch wenig schaden. Aber die Blokade! Die gänzliche Aushungerung von aller Wissenschaft, die dann, nothgedrungen von Euch, eben weil Ihr Euch so verschanzt, die Fahne des Un-

glaubens aufstecken musz! Soll der Knoten der Geschichte so auseinandergehen, das Christenthum mit der Barbarei und die Wissenschaft mit dem Unglauben?“

(4) 1 Sam. 13 : 3 vv.

(5) 1 Sam. 14 : 21.

(6) „Het was namelijk Rome's roeping geweest onder de verspreide en de door afkomst, taal en godsdienst van elkander vervreemde volken der oude wereld eene groote en machtige staatseenheid tot stand te brengen, waarin de verschillende nationaliteiten met hare levensrichtingen en beschaving als zouden opgaan, en waaronder als 't ware de groote inzameling des oogstes van de vóór-christelijke wereld zou plaats grijpen, om voor volgende tijdsbedeelingen in Rome's geschiedenis, kunst, wetenschap, letteren, gedenkteekenen en ruïnen te worden opgelegd en bewaard. — — — —

In vele dingen nu moge Rome hebben gedwaald, maar dáarin heeft het zich nimmer bedrogen, dat het terstond afstootte en uitwierp, wat zijn bestaan zou kunnen bedreigen. En dit was het, wat het bewust of onbewust van de Christenen moest vreezen. Het Evangelie zou voor het heidensche Rome doodelijk zijn, dit gevoelde 't. — — —

Menschen, die geen deelnamen aan hunne nationale spelen, die geen behagen schepten in hunne vermaken, die eenen godsdienst hadden zonder tempelen, zonder altaren, zonder priesters, zonder offers, die niets begeerden dan dat men ze in rust en vrede gezamenlijk liet bidden en lofzingen ter eere van hun God, menschen, die in de wereld leefden en werkten, en toch van die wereld niet toonden te zijn, die geloofden aan de opstanding uit de dooden, en die, bij al hunne stilte en belangloosheid, bij al hunne eenvoudigheid en matigheid, met een vast geloof beweerden, dat hun godsdienst de ware was en dat zij eenmaal de wereldgodsdienst worden zou; — zulke menschen moesten of waanzinnig wezen, en dat bleken ze toch niet te zijn, of hoogst gevaarlijk. Dr. L. R. Beijnen, *Fantasiën over geschiedenis, leven en kunst*, 1876 blz. 600.

7) Minucii Felicis Octavius c. 14, alwaar o. a. een heiden sprekende wordt ingevoerd, die de verhouding der Christenen tot de maatschappelijke instellingen, in deze woorden teekent „vos

vero suspensi interim atque solliciti honestis voluptatibus abstinētis: non spectacula visitis, non pompis interestis, convivia publica absque vobis, sacra certamina, praeceptos cibos et delibatos altaribus potus abhorretis. Non floribus caput nectitis, non corpus odoribus honestatis, reservatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis, pallidi, trepedi, misericordia digni et nostrorum deorum."

(8) Pierson, Rigting en leven. II D. bladz. 349. „Zij heeft boven de verschillende volken de eene, ondeelbare menschheid ontdekt. Zij heeft de scheidsmuren, door de volksgodsdiensten opgericht, onvergehaald en het verkeer der volken als broeders krachtig in de hand gewerkt. Van haar heeft de slaaf het eerst de vrijheidsleus vernomen. Haar licht heeft het eerst geschenen in de woning van den gemeenen man, nu geen proletariër meer. Zij is de pleegmoeder der nieuwere kunst. De ware aristocratie, die van zedelijke of verstandelijke meerderheid, heeft zij in den stand harer priesters boven geboorte en stoffelijken rijkdom verheven en, door hare talrijke orden, aan de verplichting tot onderwijzen der jeugd, het verplegen van zieken, het bezoeken van gevangenen, het oprichten van gevallenen, in het geweten der menschheid een blijvende plaats verzekerd. Aan haar de eer van de waarachtige vrijverklaring der vrouw en van de heiligerklaring van het huwelijk, die twee grondzuilen, waarmede de nieuwere maatschappij staat of valt."

(9) Idem blz. 347. „Hoe schitterend deze overwinningen mogen zijn, zij heeft ze grootendeels enkel door een zonderling toegeven aan eigen en anderer zwakheden behaald. Hoe heeft zij het heidenom als godsdienst verbannen? Door het in haar eigen eeredienst op te nemen. Hoe heeft zij de grieksche wijsbegeerte onttroond? Door op het dorre veld dier wijsbegeerte zelf te gaan wonen. Hoe heeft zij de magt der Cesars gebroken? Door de voortdurende en altijd toenemende aanmattingen van 's pausen gezag en van geheel haar hiërarchisch stelsel."

(10) „Wat de waardeering van het menschenlijke leven en zijne verhoudingen betreft, heeft in de werkelijkheid het Christelijke dualisme geheel dezelfde gevolgen als het Boeddhistiesche nihilisme. Van al hetgeen hier doel en voorwerp voor 's menschen werkzaamheid wezen

kan, heeft niets wezenlijke waarde; alle streven en trachten daar-naar is niet maar alleen ijdelheid, maar het staat den mensch zelfs in den weg bij het streven naar zijne ware bestemming, 't zij deze het Niets, dan wel het Koninkrijk der Hemelen heete." Strauss, *Het oude en nieuwe geloof* blz. 52.

(11) „Confess. Aug. P II. Art. 7, 10, cum postestas ecclesiastica concedat res acternas, et tantumne exerceatur per ministerium verbi, non impedit politicam administrationem, sicut ars canendi nihil impedit politicam administrationem."

(12) Cellierier „L'Academie de Genève — Bulletin pour l'histoire du Protestantisme Français (blz. 120).

(13) Sermoen van de nutticheydt der Academien en de scholen, 1636, blz. 47.

(14) Baird, *Religion in America* blz. 300.

(15) Op welke wijze het geloof de sleutel aan de hand geeft ter verklaring van de feiten der geschiedenis zien wij in den brief van Johannes von Muller aan Bonnet. 1782. „Ich weisz nicht, warum es mir vor zwei Monaten in den Sinn kam, einige Blicke in das Neue Testament zu thun, ehe meine Studien zu der Zeit vorgeschritten waren, in welcher es geschrieben ward. Wie soll ich Ihnen ausdrücken, was ich darin fand? Ich hatte es seit vielen Jahren nicht mehr gelesen, und ehe ich es zur Hand nahm, war ich gegen dasselbe eingenommen. Das Licht, welches Paulus auf der Reise gen Damascus blendete, war für ihn nicht wunderbarer, nicht überraschender, als für mich, da ich plötzlich entdeckte: die Erfüllung aller Hoffnungen, die höchste Vollkommenheit der Philosophie, die Erklärung der Cevolutionen, den Schlüssel zu allen scheinbaren Widersprüchen der physischen und moralischen Welt, das Leben und die Unsterblichkeit! Ich erblickte das Wunderbarste, durch die kleinsten Mittel vollführt. Ich erkannte die Beziehungen aller Erschütterungen, welche Asien und Europa bewegt hatten, auf das elende Volk, bei welchem die Verheisungen niedergelegt waren, wie man Iemanden wichtige Papiere anvertraut, welcher sie weder lesen noch verfälschen kann. Ich sah die Religion in dem für ihre Erscheinung günstigsten Augenblicke zu Tage treten, und in der Weise

welche die geeichnetste für ihre Annahme war. Die ganze Welt schien mir dazu geordnet, die Religion des Erlösers zu begünstigen. Ich habe kein Buch darüber gelesen, bisher aber fehlte mir bei meinen Studien der früheren Zeit immer Etwas, und erst, seitdem ich den Herrn kenne, ist Alles klar vor meinen Augen; mit Ihm giebt es nichts, was ich nicht zu lösen vermöchte."

(16) Gunning, Geloofl. wetenschap, bladz. 28.

(17) „De theoriën der wetenschappen van Staatsrecht en Staathuishoudkunde, burgerlijke rechtspleging en internationale betrekkingen, grijpen zoo diep in het nationale leven in, zijn zoo zeer te huis op het gebied der zedelijkheid, buiten 't welk geen maatschappelijk verband dienstbaar is, dat geen beschaafd mensch ze met onverschilligheid kan voorbijgaan of als schoolsche liefhebberij beschouwen. Ja zoo sterk is hier de verwantschap, dat de strijd der theoriën onmiddellijk wordt overgeplant in de maatschappij en de wisselingen in de wetenschap als eene sympathetische werking uitoefenen op de verschijnselen van het maatschappelijk leven. Of worden niet — getuige de journalistiek en de parlementen — de wetenschappelijke richtingen terstond in politieke partijen gemetamorphoseerd; zijn de grenzen nog onkenbaar, tusschen het Academisch leerboek en het Dagblad-artikel, of de parlementaire redevoeringen?" Ch. de la Saussaye, Prot. Bijdr. IV, blz. 342.

(18) Voetius t. a. p. bladz. 49.

(19) idem, — t. a. p. bladz. 5.

(20) Adres aan de Hervormde gemeente in Nederland, blz. 46.

(21) De taal van Hooft, Starter, Huygens, Cats, van den een zoo-wel als van den ander is hemelvol, vergeleken met de onzinnige barbaarschheid en barbaarschen onzin der rederijkers. De Heroën onzer letterkunde van de zeventiende eeuw mogen zich deze door liefelijkheid, gene door zangerigheid, een derde door bondigheid, een vierde door eenvoud, een vijfde door verheven sierlijkheid meer bijzonder kenmerken, allen spreken en schrijven zij eene taal, die niet slechts nog leesbaar is in onze eeuw, maar de bewondering afdwingt van elk, die nader met hen kennis maakt. Daarover is dan ook

maar ééne stem, en over de oorzaak van het contrast is men het ook vrij wel eens. „Eene nieuwe wereld, zegt Arndt, van gedachten en gestalten was verschenen en als voor de oogen voorbijgegaan.“

Prof. H. E. Moltzer.

„De invloed der Renaissance op onze letterkunde.“

(22) In Leiden bloeide al spoedig na 1575 de classieke Philologie zoo welig, dat jongelui uit alle landen van Europa (zonder overdrijving gezegd, want ze kwamen tot zelfs uit Schotland en Polen!) de »cubacula locanda» aldaar betrokken, om in de mysteriën van de goden der eeuw te worden ingewijd. Noord-Nederland werd een classieke bodem; Leiden daarop het Atheen.

En aan verdienstelijke arbeiders in dien wijngaard ontbrak het voorwaar niet; »Nirgend gaben sich später in so kurzer sich so viele Philologische Ingenieur auf so engen Raum zusammen gedrängt, wie während der 80 Jahre von Lipsius bis auf Heinsius Tod»; nergens dan te Leiden namelijk, zegt Lucian Müller.

Moltzer t. a. p. bladz. 22.

(23) „Mozes wird in aller Weisheit der Aegypten, der Lehrmeister der Griechen unterrichtet, und Salomo und David waren in allen den, jenigen Künsten geübt, welchen man mit unrecht als profan bezeichnet, da ja nichts unrechtes oder profanes an denselben is, weder in Beziehung auf ihren Urheber, Gott, noch in Betracht des rechtmässigen Gebrauches derzelben.“ Beza, Väter und Begründer der Ref. Kirche blz. 70.

Reeds voor hem had o. a. Greg. van Nyssa „de vita Mosis“, bladz. 22 gezegd:

„Door deze handelwijze der Hebreëen worden wij vermaand, de rijkdommen der wetenschappen, die de heidenen bezitten, niet te verachten, de Philosophie der zeden, die der natuur, de sterrekunde, meetkunde, toonkunst, redekunde, met welke zij, die van de Kerk vervreemd zijn, pronken. Wij worden bevolen dit alles aan te nemen uit de hand dergenen, die deze dingen misbruiken, om ze beter aan te wenden.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00880 2864